

HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİNİN SÜRESİ VE KAPSAMI

Çalıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri

17-19 Ekim 2014

Gaziantep Üniversitesi Havra Kültür Merkezi

Gaziantep 2015

Hadis ve Rivâyetlere Göre Hz. Peygamberle İrtibatın İmkânı

Ahmet YÜCEL*

Çalıştayda birincisi Yrd. Doç. Dr. Fadıl Aygan ikincisi ise Prof. Dr. Cemalettin Erdemci tarafından hazırlanan “Hz. Peygamber’in Nübüvvetinin Çerçevesi” ve “Hz. Peygamber ve Diğer Şahsiyetlerle İrtibat ve Bilgi Elde Etme Meselesi” isimleriyle iki tebliğ sunulmuştur.

Sayın Aygan tarafından sunulan tebliğde, Hz. Peygamber’in önceki nebevî geleneğin devamı ve sonuncusu olduğu, vahiy aldığı, beşer ve ölümlü olduğu, önceki peygamberlere verilen mucizelerin kendisine verilmediği, onun ahlâkî vasıflarının peygamberliğinin en önemli delillerinden olduğu, gaybı bilmediği ve tebliğ ile insanlığa örneklik görevlerini yerine getirdiği konuları incelenmektedir. Tebliğde özellikle önceki peygamberlere verilen mucizelerin kendisine verilmemesi ve son peygamber oluşu Hz. Peygamber’in nebevî gelenekten ayrıldığı hususlar olarak tespit edilmektedir. Tebliğde üzerinde durulan önemli bir husus da tarih boyunca oluşan peygamber tasavvurlarıdır. Buna göre, biri aşırı yüceltici diğeri tarih dışı peygamber tasavvurlarının Kur’ân ve sahîh sünnete uygun olmadığı sonucuna varılmaktadır.

---

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yclahmet@gmail.com.

Sayın Erdemci tarafından sunulan tebliğde ise, nübüvvetin İslâm inancındaki yeri ve önemi, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve özellikleri, peygamber tasavvurları, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin sınırları, vefâtından sonra Hz. Peygamberle irtibat kurulması ve Hz. Peygamber'in tasarrufları konuları ele alınmaktadır.

Her iki tebliğde de yanlış peygamber tasavvurlarının oluşmasında temel hadis kaynaklarında ve sonraki dönemlerde “delâil” ve “hasâis” türü eserlerde yer alan ve hadis olarak nakledilen bilgilerin etkili olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu sebeple burada konuyla ilgili olarak zikredilen hadislerin delil olma değerlerini belirtmeden önce, kavram olarak “hadis” ve hadis kaynaklarının özellikleri söz konusu edilecek, daha sonra “delâil” ve “hasâis” literatüründe yer alan hadislerin bilgi değeri hakkında değerlendirme yapılacaktır.

Hadis ve Hadis Kaynaklarından İstifade Etme Yöntemi

İlmî geleneğimizde hadis, Hz. Peygamber'e *nisbet edilen* (mâ udîfe ile'n-Nebî, mâ yurvâ anî'r-Resûl, mâ usire anî'r-Resûl) bilgisidir.¹ Bir bilgiye hadis vasfını kazandıran en temel şart, onun Hz. Peygamber'e nispet edilmesidir. Dolayısıyla bir bilgi sadece Hz. Peygamber'e nispet edilmesi sebebiyle hadis kaynaklarına girebilmektedir. Ancak bu, onun mutlaka Hz. Peygamber'e ait olduğu anlamına gelmemektedir. Araştırma sonucunda “hadis” diye nitelenen bir bilginin, Hz. Peygamber'e ait olduğu veya ait olmadığı ya da her iki ihtimalin de söz konusu olduğu *tespit edilebilir*. Başka bir ifadeyle herhangi bir hadis, Hz. Peygamber'e *nispet edilmiş* ancak ona (s.a.) ait olduğu *tespit edilmemiş* olabilir. Nitekim hadis ilminde Hz. Peygamber'e *nispet edilmiş* ve araştırma sonucunda ona ait olduğu *tespit edilmiş* bilgilere **sahîh hadis**, ona ait olmadığı *tespit edilmiş* bilgilere

¹ Kasımî, Muhammed Cemâleddîn, *Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadis* (nşr. Muhammed Behcet el-Baytar-Muhammed Reşîd Rızâ), 1407/1987 Beyrut 1407/1987, s. 61; Acâc, Muhammed el-Hatib, *Usûlü'l-hadis ulûmuhû ve mustalahahû*, Beyrut 1401/1981, s. 27; Sabbağ, Muhammed, *el-Hadisü'n-Nebevî*, Beyrut 1401/1981, s. 142; İtr, Nûreddin, *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadis*, Dimaşk 1412/1992, s. 26.

mevzû' hadis ve her iki ihtimalin de söz konusu olduğu bilgilere ise **zayıf hadis** denilmektedir. Dolayısıyla hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'e nispet edilen bilgilerin bu haliyle **hadis** değil, **rivâyet** olarak isimlendirilmesi daha isabetlidir. Araştırma sonucunda bu bilgilerin Hz. Peygamber'e nispeti tespit edilenler ise **hadis** olarak nitelendirilmelidir.

Temel hadis kaynakları birkaç istisnâ dışında önemli ölçüde Hz. Peygamber'e nispet edilen bilgileri toplayan kitaplardır. Hadislerin yazılı rivâyet tarihi incelendiğinde güvenilir-zayıf ayırımı yapmadan her râviden her türlü rivâyetin bir araya getirilmesinin ilk dönemlerde yaygın bir ilmî gelenek olduğu görülmektedir. Nitekim hicrî ikinci asrın önde gelen hadis âlimlerinden Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), "Hadisi dîn edinmek (dinî bir konuda uygulamak), araştırmak ve uydurma olduğunu bilmek amaçlarından biriyle alırım"²; Evzâî (ö. 157/773) de "Hadislerden kendisiyle amel edileni/sahih olanı öğrendiğin gibi amel edilmeyen/zayıfı da öğren!"³ şeklindeki açıklamalarıyla bu duruma işaret etmişlerdir. Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), "Güvenilir râviler, güvenilir olanlardan rivâyet ettikleri gibi zayıf râvilerden de rivâyette bulunmuşlardır"⁴; Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821) "Önceki hadis râvilerini sika-zayıf ayırımı yapmaksızın herkesten hadis kaydetmiş olduklarını gördüm"⁵; Tirmizî (ö. 279/892) de, "Önde gelen birçok hadis âlimi zayıf râvilerden rivâyet etmiş ve onların bu durumlarını da açıklamışlardır"⁶ diyerek bu hususa dikkat çekmişlerdir. İmâm Mâlik'in *el-Muvatta'* ile Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahih* isimli eserleri ise bu durumun istisnâları olarak görülebilir.

² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1405/1985, s. 441.

³ Râmeihürmüzî, , *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vâî* (nşr. Muhammed Acâc el-Hatîb), Beyrut 1404/1984, s. 419; Hatîb el-Bağdâdî, *a. g. e.*, s. 441.

⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1403/1983, II, 200-201.

⁵ Râmeihürmüzî, *a. g. e.*, s. 417, 446; Hatîb el-Bağdâdî, *a. g. e.*, II, 220.

⁶ Tirmizî, *es-Sünen* (İlel), İstanbul 1981, V, 742.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bir hadisin temel hadis kaynaklarında bulunmasından hareketle onun delil olarak kullanılabileceği anlayışının isabetli olamayacağı anlaşılmaktadır. Tebliğlerde ise söz konusu edilen *aşırı yüceltici ve tarih dışı* peygamber tasavvurlarının oluşumunda özellikle “Hasâis” ve “Delâil” türü literatürde zikredilen rivâyetlerin etkili olduğuna da işaret edilmektedir. Burada, sözü edilen literatürün kullanımında daha da hassas davranılması gerektiğine dikkat çekmeliyiz. Zira bahsedilen eserlerde konuyla ilgili sahîh hadisleri zikretme konusunda hassas davranılmadığı, zayıf hattâ birçok uydurma rivâyetlere yer verildiği görülmektedir. Nitekim “hasâis” literatürünün en tanınmışlarından Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Hasâisü'l-kübrâ* isimli kitabı, müellifinin eserin girişinde uydurma rivâyetlere yer vermediğini ifade etmesine rağmen, sahîh hadislerin yanında pek çok zayıf ve mevzû/uydurma rivâyeti de ihtiva etmektedir. Hattâ bizzat kendisinin mevzû hadisleri bir araya getirdiği *el-Le'âli'l-masnû'a li'l-ehâdisi'l-mevzû'a* isimli eserinde mevzû olarak nitelediği rivâyetlere *el-Hasâisü'l-kübrâ* isimli eserinde yer verdiği görülmektedir. Ayrıca bu eserde yer alan rivâyetlerin bazıları Hz. Peygamber hakkında Kur'ân-ı Kerîm'in tasvir ettiği “beşer resûl”⁷ anlayışına, bir kısmı Kur'ân'ın nüzûl sırasına, târihî gerçeklere ve kevnî hakikatlere aykırıdır.⁸ “Delâil” türü eserlerin en tanınmışlarından Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-nübüvve* isimli eserlerinde de benzeri bir durum söz konusudur. Nitekim eserler hakkında verilen bilgilerde her iki eserde nübüvvetin delili mâhiyetindeki hârikulâde olayları ihtiva eden rivâyetlerin zayıf veya mevzû olduğuna işaret edilmiş bu eserlerde yer alan rivâyetlerin araştırılmadan delil olarak kullanılmaması gerektiği belirtilmiştir.⁹

⁷ el-İsrâ 17/93-94; el-Kehf 18/10.

⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “el-Hasâisü'l-kübrâ”, *DİA*, XVI, 276, 277. Ayrıca bk. Recep Tuzcu, *Hz. Peygamberle İlgili Bazı Halk İnanışlarının el-Hasâisü'l-kübrâ'daki Dayanakları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2002.)

⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Delâilü'n-nübüvve”, *DİA*, IX, 117, 118.

Hz. Peygamberle İrtibat Kurmakla İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

“Hz. Peygamber ve Diğer Şahsiyetlerle İrtibat ve Bilgi Edinme Meselesi” isimli tebliğde vefâtından sonra Hz. Peygamberle irtibat kurma konusu da işlenmektedir. Bu konudaki temel iddia, *ehl-i zühhd ve tasavvuf* ekolüne aittir. Bu ekol, özellikle hadislerin sıhhatini tespitite doğrudan Hz. Peygamberle irtibat kurulabileceğini iddia etmektedir. Burada Mahmut Ay Bey’in de işaret ettiği gibi ehl-i zühhd ve tasavvufun yaklaşımının farkını daha iyi anlayabilmek amacıyla önce diğer ekollerin hadislerin sıhhatini tespititeki yaklaşımlarını ele almak yerinde olacaktır.

Yaklaşık hicrî ikinci asrın başlarından itibaren teşekkül etmeye başlayan Ehl-i Hadis, Ehl-i Re’y, Mu‘tezile, Şîa ve Ehl-i zühhd ve tasavvuf, hadislerin sıhhatini tespitite farklı yöntemler uygulamışlardır. *Ehl-i Hadis*, isnâd merkezli sıhhat tespitini tercih etmiştir. Buna göre, bir hadisin sahîh olması için isnâdda yer alan râvilerin güvenilir olmaları, aralarında kopukluk bulunmaması, şâz ve muallel olmaması gerekmektedir. Şâz ve muallel olmamak da önemli ölçüde isnâdla ilgilidir. *Ehl-i Re’y* ve *Mu‘tezile* hadislerin Hz. Peygamber’e âidiyetini tespitite metin merkezli bir yöntemi tercih etmektedir. Rivâyetin Kur’ân’a, mârûf sünnete, bu ikisinden tespit edilen temel kurallara uygun olması Ehl-i Re’y tarafından kullanılan en yaygın ölçülerdir. Bu ölçülere uygun olmayan rivâyet mânevî/bâtînî inkıta‘ gerekçesiyle sahîh olarak kabul edilmez. *Mu‘tezile* bunlara ilâve olarak rivâyetin akıl, tecrübe ve târihî bilgiyle de çelişmemesi gerektiğini ileri sürer. Hz. Peygamber’e ait bilgiler yanında imâmlara ait söz ve filleri de hadis olarak kabul eden Şîa Ehl-i beyt ve imâm merkezli sıhhat tespitini benimsemiştir. Buna göre bir bilginin Hz. Peygamber’e ait olabilmesinin en temel şartı Ehl-i beyt ve daha sonra da imâmlar vasıtasıyla gelmesidir.¹⁰

¹⁰ Söz konusu ekollerin hadise yaklaşımları ve hadislerin sıhhatini tespititeki yöntemleri hakkında bk. Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İstanbul 2014, s. 49-69.

Ehl-i zühd ve tasavvuf, kalbi arındırarak kendilerinden başkasının anlayamayacağı gaybî mânâları keşfedebilecekleri ve tasavvufun sırlar ilmi olduğunu iddia eden bir ekoldür. Onlara göre keşf, müşâhede, ilhâm ve rüyâ yoluyla elde ettikleri ve *ma'rifet* olarak isimlendirdikleri bilgi, akıl-nakil ve öğrenme vasıtasıyla elde edilen ilimden üstündür. Bu anlayış onları akıl ve nakil ile elde edilen bilgiden çok kendi yöntemleri olan keşf, ve benzeri yollarla bilgi edinmeye yönlendirmiştir. Onların bu temel yaklaşımı, hadislerin nakille değil keşf, rüyâ ve ilhâm yollarıyla da doğrudan Hz. Peygamber'den alınabileceği görüşünü benimsemelerine sebep olmuştur. Dolayısıyla Ehl-i zühd ve tasavvufun hadislerin sıhhatini tespitteki yöntem farklılıkları da keşf ve benzeri yollarla elde edilen bilgileri belirleyici kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Görüldüğü gibi Ehl-i zühd ve tasavvuf diğer ekollerden farklı olarak sözü edilen yollarla Hz. Peygamberle irtibat kurulabileceğini iddia etmekte ve hadislerin sıhhatini tespit de bu yöntemi kullanmaktadır. Nitekim "Bu hadis keşfen sahîh, naklen sâbit değildir"¹¹ ifadesi de onların hadislerin nakille değil keşf, rüyâ ve ilhâm yollarıyla doğrudan Hz. Peygamber'den alınabileceği hususundaki görüşlerini yansıtır.¹² Nitekim Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), "Râvilerinin güvenilir olması dolayısıyla nice sahîh kabul edilen hadis vardır ki, Peygamber'in tecellî mahallinde bulunan keşf sahibi kişi, ona (sav) bu hadisi sorar da, Hz. Peygamber bu hadisi reddederek ona 'Ben onu söylemedim. Öyle bir hüküm vermedim' der. O şahıs bu yolla hadisin zayıf olduğunu bilir ve Rabbinden delile dayanarak, onunla amelî terk eder. Nakil ehli, senedi sahîh olduğu için böyle bir hadisle amel etmiş olsalar da, gerçekte hadisin durumu böyle değildir. Bazen bu keşfe ulaşan kişi, senedinin sahîh olduğunu söyledikleri bu hadisi kimin uydurduğunu, kendisine ya o şahsın ismi verilerek veya sûreti gösterilerek bilebilir"¹³ şeklindeki açıklamasıyla başta Ehl-i Hadis

¹¹ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Mısır 1329, I, 744.

¹² Yücel, Ahmet, *a. g. e.*, s. 68-69.

¹³ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (nşr. Osman Yahyâ), Mısır 1405/1985, II, 358-359.

olmak üzere diğer ekollerin sıhhat tespitiyle ilgili yöntemlerini reddetmektedir.¹⁴

Görüldüğü gibi sadece Ehl-i zühd ve tasavvufun benimsediği bu yaklaşım, diğer ekoller tarafından sahih kabul edilen hadislerin uydurma, uydurma kabul edilenlerin ise sahih olduğunu iddia edebilmektedir. Dolayısıyla bu yolla oluşturdukları görüşler “dinleştirilmekte” veya “dinen meşrû hale getirilmekte”, aksi görüşü benimseyenler de bu usûlle eleştirilmektedir. Bu sebeple âlimlerin çoğu bu yöntemin ilmî olmadığını söylemiştir. Sözü edilen yollarla elde edilen bilgilerin subjektif olduğu, ispatlanmasının mümkün olmadığı, Hz. Peygamber’in vefâtından sonra “Peygamber sünneti” ihdâs ve icâd etmek anlamına geleceği, suistimallere açık olduğu ve bu şekilde elde edilen bilgilerle dinde genel geçer hükümler verilemeyeceği gerekçeleriyle eleştirilmiştir.¹⁵

Burada rüyânın bilgi kaynağı olabileceği ve Hz. Peygamber’den rüyâ yoluyla bilgi alınabileceğine dair delil olarak kullanılacak iki hadis hakkında değerlendirme yapmak gerekmektedir. Temel hadis kaynaklarından Buhârî ve Müslim’de de yer alan bir hadise göre Hz. Peygamber, “من راني في المنام فقد راي الحق او راني : *Beni rüyâsında gören gerçeği görmüştür veya gerçekten beni görmüştür*”¹⁶ buyurmaktadır. Hadise göre: Hz. Peygamber’i rüyâsında gören gerçekten onu göreceği için rüyâ yoluyla ondan hadis alınabilir hatta hadisin ona (sav) ait olup olmadığı sorulabilir. Başka bir ifadeyle hadisten böyle bir anlam çıkarılabilir veya rüyâ yoluyla hadis alma ve hadis tashih etmeye delil olarak gösterilebilir. İslâm düşünce geleneğinde hadisi böyle anlayanların olduğu da bilinmektedir. Ancak söz konusu hadisin Buhârî ve Müslim’deki diğer rivâyeti “من راني في المنام فسيراني في اليقظة”

¹⁴ Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de keşf yoluyla hadis rivâyeti ve tashihi konusundaki yaklaşımı hakkında bk. Mehmet Ayhan, “Futuhât-ı Mekkiyye’de Keşf Yoluyla Hadis Rivâyeti”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXI, 2011, s. 89-113.

¹⁵ Kâsımî, *Kavâidüt-tahdîs*. s. 191-192; Kırbaoğlu, Mehmed Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 1993, s. 95-96.

¹⁶ Buhârî, “Ta’bir”, 10, “İlim”, 38; Müslim, “Rü’yâ”, 10, 12; Tirmizî, “Rü’yâ”, 4.

Beni rüyâsında gören uyanıkken de görecektir” şeklindedir.¹⁷ Buna göre hadis Şehâbeddin el-Karâfi (ö. 684/1285), Bedreddîn Aynî (ö. 855/1451) ve Mustafa Ahmed ez-Zerkâ gibi âlimlerin de belirttiği gibi, hadiste yer alan “في اليقظة : uyanıkken” hadisin sahâbe nesliyle ilgili olduğunu göstermektedir.¹⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'in, “*Uyanıncaya kadar uyuyan kişiden kalem kaldırıldı*”¹⁹ hadisine göre mükellef olmayan bir kişinin uykusunda gördükleriyle amel etmesi isabetli bir davranış değildir.

Rüyâ yoluyla bilgi elde edilebileceğine dair delil olarak zikredilebilecek ikinci hadis *istihâre hadisidir*.²⁰ Yapılması düşünülen bir işin Allah katında hayırlı olan şekliyle gerçekleşmesini isteme anlamına gelen istihâre, söz konusu hadiste Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmektedir. Câbir b. Abdullah, “Resûlullah, Kur’ân’dan bir sûre öğretir gibi işlerimizin tamamında bize istihâreyi öğretirdi” demekte ve istihârenin Hz. Peygamber tarafından ne kadar önemsendiğine dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber'in öğrettiği istihârede kişinin veya bir başkasının onun adına rüyâ görmek üzere uyuması ve ona göre hareket edilmesi söz konusu edilmemektedir. Buna rağmen târihî süreçte hadis, rüyâ ile ilişkilendirilmiştir. Hatrâ rüyâda beyaz veya yeşil görülmesinin o işin hayırlı olduğuna, siyah veya kırmızı görülmesinin şer olduğuna delâlet ettiği söylenmiştir.²¹ Hadis, Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber dönemi dikkate alınarak incelendiğinde ise rüyâ ile hiçbir ilgisinin bulunmadığı, Câhiliye döneminden yeni çıkmış Müslümanlara “geleceği sadece Allah'ın bildiği” inancını yerleştirme amacına yönelik bir duâ olduğu anlaşılmaktadır. Câhiliye döneminde Araplar gelecek hakkında karar

¹⁷ Buhârî, “Ta’bir”, 10; Müslim, “Rü’yâ”, 11.

¹⁸ Zerkâ, Mustafa Ahmed, *Hadislerin Anlaşılmasında Aklın ve Fıkıhın Rolü* (çev. Abdullah Kahraman), Sivas 2010, s. 66, 70, 73.

¹⁹ Buhârî, “Tâlâk”, 11, “Hudûd”, 22; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 17.

²⁰ Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, III, 344; Buhârî, “Tehceccüd”, 25, “Tevhîd”, 10, “Daavât”, 48; Nesâî, “Nikâh”, 27; Tirmizî “Salât”, 349; Ebû Dâvûd, “Salât”, 367; İbn Mâce, “İkâme”, 188.

²¹ Ögüt, Sâlim “İstihâre”, *DİA*, XXIII, 334.

verirken fal oklarına başvurmakta çıkan sonuca göre karar vermektedir. Kur'ân-ı Kerîm “(Önemli bir işe girişmeden önce o işin sonunun nasıl olacağına dair bir tür kehânette bulunmak için çekilen) *fal-kismet okları şeytan kaynaklı birer pisliktir*”²² ve “*Fal-kismet okları çekmek de size haram kılınmıştır*”²³ âyetleriyle bu Câhiliye âdetini yasaklayıp haram kılmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Câhiliye döneminden yeni çıkmış Müslümanlara fal okları yerine geleceği bilen tek varlık olarak Allah'tan hayırlısını vermesini istemelerini öğretmişti. Böylece “geleceği sadece Allah'ın bildiği” inancını yerleştirmeyi amaçlamıştı. Hadiste yer alan: “*Allah'ım! Sen bilirsin, ben bilmem. Sen bütün gayb/gizlilikleri bilirsin*” ifadeleri ile hadisi nakleden sahâbî Câbir b. Abdullah'ın, “Allah Resûlü, Kur'ân'dan bir sûre öğretir gibi işlerimizin tamamında bize istihâreyi öğretirdi” şeklindeki açıklaması da bu durumu desteklemektedir.

Hadislerin Vahy-i Gayri Metlûv Olması Meselesi

Tebliğlerde ve bunların müzâkeresi esnasında vahy-i gayri metlûv kavramından da söz edildi. Burada söz konusu kavramın tarihsel süreci hakkında da bilgi vermek faydalı olacaktır. Özellikle ibadetlerin ayrıtısına dair Hz. Peygamber'in uygulamalar ve açıklamalarının²⁴ kaynağının Kur'ân dışı vahiy olduğu hususunda genel kanaat bulunduğu söylenebilir. Sahâbî İmrân b. Husayn'ın (ö. 52/672) hadis rivâyet ettiği meclislerde, haber verdiklerinin bir kısmının Kur'ân'da bulunmadığını söyleyen kimselere ibâdetlerle ilgili pek çok ayrıntının Kur'ân'da yer almayıp sünnetle belirlendiğini, Hz. Peygamber'in emirlerine uyulmasının Kur'ân emri olduğunu söylemesi²⁵ sahâbe neslinden bu görüşün delili olarak zikredilir. Ayrıca bazı rivâyetlerde Hz. Peygamber'in “Bana vahyedildi” ve benzeri

²² el-Mâide 5/90.

²³ el-Mâide 5/3.

²⁴ Misal için bk. Ahmed b. Hanbel, I, 51; III, 59; Buhârî, “Bed'ü'l-halk”, 6; Müslim, “Mesâcid”, 166.

²⁵ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, XI, 255; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 1.

ifadeleri kullanması da bu bilgilerin Kur'ân dışı vahiyle alındığı şeklinde yorumlanmıştır.²⁶

Tâbiîn âlimlerinden Âmir eş-Şa'bî (ö. 102/712), Tâvus b. Keysân (ö. 106/724) Hassân b. Atıyye (ö. 126/743) ve Evzâî (ö. 157/774) gibi âlimler, sünnetin bütünüyle vahiy kaynaklı olduğu görüşünü savunmuşlardır. Hassân b. Atıyye'nin, "Cebrâil Kur'ân'ı Peygamber'e indirdiği gibi sünneti de indiriyordu"²⁷ şeklindeki açıklaması bu anlayışı ifade etmektedir. İmrân b. Husayn ve Hassân b. Atıyye'nin açıklamalarından da anlaşıldığı üzere, sünnetin de bütünüyle vahiy kaynaklı olduğu görüşü, dinin kaynağının sadece Kur'ân olduğu iddialarının bulunduğu ortamlarda gündeme getirilmiş, daha sonra *vahy-i gayri metlûv* kavramıyla İmâm Şâfiî (ö. 204/820) tarafından sistemleştirilmiştir.²⁸ Onun, "Hz. Peygamber'in kalbine ilkâ ettiği şey, onun sünnetini oluşturmaktadır. Allah'ın zikrettiği hikmet de budur"²⁹ şeklindeki ifadesi, sünnetin tamamını vahiy kaynaklı kabul ettiğini göstermektedir. İmâm Şâfiî'nin sözü edilen anlayışı *vahy-i gayri metlûv* olarak kavramlaştırdığı ortamın da, dinin kaynağının sadece Kur'ân olduğu iddiaları ile re'yin yaygınlaştığı bir dönem olduğu muhataplarıyla yaptığı tartışmalardan anlaşılmaktadır. Böylece o, sünnetin dindeki önem ve konumuna dikkat çekmekteydi. Bu anlayış İmâm Şâfiî'den sonra Mu'tezilî âlim Câhız (ö. 255/869), Buhârî (ö. 256/870), İbn Kuteybe (ö. 276/889), Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294/906), İbn Hibbân (ö. 354/965), İbn Hazm (ö. 456/1064) gibi âlimler de aynı görüşü savunmuşlardır. Târihî süreçte hadis ve sünnetin vahiy kaynaklı olmadığını iddia edenler de olmuştur. Ancak yaygın

²⁶ Sözü edilen ifadeler ve yorumu hakkında bk. Genç, Mustafa, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, İstanbul 2009, s. 270-274.

²⁷ Dârimî, "Mukaddime", 49.

²⁸ Önkâl, Ahmet, "Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayri Metlûv", *Kur'ân ve Sünnet Sempozyumu*, İstanbul 1999, s. 57.

²⁹ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kâhire 1979, s. 103.

anlayış tamamı olmasa bile sünnetin bir kısmının vahiy kaynaklı olduğu yönündedir.³⁰

Hadislerin Mütevâtir Olması Meselesi

Gerek sunulan tebliğlerde gerekse diğer metinlerde sık kullanılan istilâhlardan biri de mütevâtir kavramıdır. Ancak rivâyetler hakkında biri “mütevâtir” diğeri “zayıf veya mevzû’/uydurma” olmak üzere birbirine tamamen aykırı gözüken farklı değerlendirmelerle de karşılaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle birinin mütevâtir olarak nitelediği bir rivâyet diğeri göre tevâtür şartlarını taşımayabilmektedir. Bu durum, rivâyetler hakkında kullanılan kavramların tarihsel süreçte ve değişik ekoller tarafından farklı anlamlarda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple burada mütevâtir kavramının şartlarıyla ilgili farklı yaklaşımlar hakkında bilgi verilmek yerinde olacaktır.

Mütevâtirin kavram olarak ilk kullanımı ve tanımı ilk dönem Mu‘tezilî âlimlere aittir. Mütevâtir kavramı ilk dönem Mu‘tezilî âlimler tarafından hicrî ikinci asırda haberleri bilgi kaynağı olarak kabul etmeyen, böylece hemen hemen tamamı haberlere dayalı dini reddetmek isteyen akımlara karşı geliştirilen bir kavramdır. Söz konusu âlimler “yalan ve hata bulunan haberlerin bilgi kaynağı olamayacağı” iddiasına karşı bazı haberlerin bu özellikleri taşıyabileceğini ancak haberler arasında kesin bilgi ifade edenlerin de bulunduğunu savunmuş, bunları mütevâtir olarak niteleyerek İslâm inanç esaslarının bunlara dayandığını ifade etmişlerdi. Bu anlayışta isnâd veya rivâyetlerin çokluğu değil nakledilen haberin “kesin bilgi ifade etmesi” temel ölçüydü. Başka bir ifadeyle mütevâtir kavramının belirleyici özelliği “kesin bilgi” ifade etmesiydi. Ancak bu durum ilk dönem hadis âlimleri tarafından söz konusu özelliği taşımayan hadislerin devre dışı bırakılması şeklinde anlaşılacak kabul edilmemişti. Bu sebeple hadis usûlü eserlerine mütevâtir kavramı ilk defa hicrî beşinci asır âlimi Hatîb

³⁰ Hadis ve sünnetin vahiy kaynaklı olup olmadığı hakkındaki görüş ve tartışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Akcaoğlu, Faik, *Kur’ân Dışı Vahiy*, İstanbul 2012, s. 99-145.

el-Bağdâdî (ö. 463/1071) tarafından alınmıştır. Ancak o, İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) tarafından selefin/ilk dönem hadis âlimlerinin yolunu terk etmekle de eleştirilmiştir.

İlk dönem Mu'tezilî âlimleri tarafından "kesin bilgi ifade etmesi" merkezinde tanımlanan mütevâtir kavramı, hicrî beşinci asır ve sonrasında hadis ve usûl âlimleri tarafından "isnâd esaslı" ve "kitap esaslı" olmak üzere iki farklı anlamda daha kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre sahâbe neslinden itibaren birçok râvi ve isnâd kanalıyla gelen veya "temel hadis kaynaklarının birçoğunda yer alan" hadisler mütevâtir olarak kabul edilmektedir.³¹

Sonuç ve Değerlendirme

Sunulan tebliğlerden Hz. Peygamber'in önceki nebevî geleneklerin son halkası olduğu, temel dinî metinlerde beşer-peygamber olduğuna vurgu yapıldığı, onlardan farklı olarak müşriklerin taleplerine rağmen kendisine beklenen mucizelerin verilmediği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'i sadece beşer veya beşer üstü tasavvurlarının aşırı uçlar olduğu da tebliğlerde dikkat çekilen önemli bir husustur. Tebliğlerde özellikle tasavvuf ehli- tarafından söz konusu edilen Hz. Peygamberle rüyâ, keşf ve benzeri yollarla irtibat kurulma iddiasının yanlışlığına dikkat çekilmiştir. Bu yönleriyle her iki tebliğin de başarılı olduğu görülmektedir.

Ancak burada hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'e nispet edilen "rivâyet" ile ona (s.a) ait olduğu tespit edilen "hadis" arasındaki farka dikkat etmek bu ve benzeri çalışmalarda gözden kaçırılmaması gereken en önemli hususlardan biridir. Özellikle "delâil" ve "hasâis" literatüründen istifade edilmesi durumunda bu husus daha da önem arz etmektedir. Zira hadis kaynaklarında yer alan her bilginin araştırma yapılmadan kesin sahîh hadis olduğu şeklindeki yaklaşımlar ve sadece sahîh hadisleri esas almayı temel prensip edinmeyen literatürün kullanımı, dinî konularda yanlış anlamalara yol açan sebeplerdendir.

³¹ Mütevâtir kavramının farklı anlamlarda kullanıldığına dair bk. Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İstanbul 2014, s. 142-145.

Yukarıda zikredildiği üzere Hz. Peygamberle rüyâ yoluyla irtibat kurulabileceğine dair rivâyetler sahîh olmakla birlikte, bunların anlam ve bağlamı itibariyle sözü edilen iddiaya delil gösterilmeleri isabetli değildir.

Son olarak, sıkça kullanılan “mütevâtir” ve benzeri kavramların kullanımında hassas davranmak, bunların farklı kullanımları varsa hangi manâda kullanıldığına işaret etmek gibi hususların ilmî çalışmalarda dikkat edilmesi gereken hususlardan olduğu da hatırlanmalıdır.